

مردم تمام استان‌های ایران کم و بیش با گلیم بافی آشنایی دارند. بر اساس آمار صنایع و معادن روستاها، منتج از "شناسنامه آبادی" که در سال ۱۳۶۰ به وسیله جهاد سازندگی تهیه شده حداقل ۱۵ و حداکثر ۱۱۸۹ دار گلیم در استان‌های مختلف مشغول به کار بوده است. در این آمار بیشترین تعداد واحد گلیم بافی مربوط به استان آذربایجان شرقی و کمترین آن مربوط به استان گیلان است. اما از آنجا که گلیم بافی را می‌توان یکی از مهمترین صنایع دستی عشایری دانست، حوزه بیلاق و قشلاق عشایر، بیش از تقسیمات سیاسی کشور، تصویر صحیحی از چگونگی توزیع جغرافیایی آن را می‌نمایاند.

نگاهی به صنعت و هنر گلیم بافی امروز ایران

بخشی از عشایر ایران هنوز زندگی کوچ-نشینی دارند و بخشی دیگر از مدتها قبل اسکان یافته‌اند. بیشترین فعالیت گلیم بافی را در حول و حوش حوزه بیلاق و قشلاق آنان و نیز در مناطق عشایر نشین کشور می‌توان یافت. پرآوازه‌ترین گلیم‌های ایران، گلیم‌های کردستان، قشقایی، شاهسون‌ولری-بختیاری، است. عشایر بلوچ و ترکمن نیز تولیداتی در زمینه گلیم بافی دارند. بافته‌های عشایر کوچ‌نشین در اصل پاسخگوی احتیاجات آنان بوده و برای عرضه به بازار تهیه نمی‌شده و میزان تولید آن در نیم قرن اخیر نسبت به گذشته بسیار کاهش یافته است. حال آنکه عشایر اسکان یافته بخشی از تولیداتشان را به بازار عرضه می‌کنند و باعث گسترش گلیم بافی در محدوده جغرافیایی خود می‌شوند. البته تغییر شیوه زندگی گروه اخیر در بافته‌هایشان مشهود است. نقش بردازی، رنگ‌بندی و کیفیت یافت به تدریج نقصان یافته و در سالهای اخیر به پایین‌ترین سطح خود رسیده است.

علاگرد گلیم در زندگی عشایر

گلیم بافی همراه با زندگی عشایری رشد، گسترش و تکامل یافته است. زنان عشایری بسیاری از وسایل مورد احتیاج زندگی روزمره را از گلیم می‌یافتند. گلیم به عنوان کفپوش چادرها، روانداز، سفره، رختخواب-پیچ یا مفرش، محافظه نگهداری وسایل غذاخوری، تزئینات چادرها، غاشیه یا زین اسب و خورجین و غیره مورد استفاده داشت. نقوش و رنگهای به کار رفته در انواع این بافته‌ها حاکی از ذوق و سلیقه و شناخت کامل بافندگان از محیط اطرافشان بوده است. ستاره‌ها، گل‌ها و حیوانات که همه ساده شده و اشکالی هندسی به خود گرفته‌اند، نقشهای متن و حاشیه این بافته‌ها را تشکیل می‌دهند. با دقت در انواع وسائلی که از گلیم بافته می-

شده می‌توان نتیجه گرفت که تمام اعمال زندگی روزمره حائز اهمیت بوده زیرا دقت و ظرافتی که در تولید یک خورجین یا رختخواب پیچ به کار رفته کمتر از قطعه گلیمی نیست که برای سفره، روانداز، کفپوش چادر و غیره مورد استفاده قرار می‌گرفته است. میزان مرغوبیت قطعات را باید بیشتر با موقعیت اجتماعی بافنده مرتبط دانست. به عنوان مثال در میان عشایر فارس بافته‌های ظریف، خوش نقش و اعلا را "بی بی باف" می‌نامند، یعنی به وسیله زنان خانواده خان بافته شده است. اما در مجموع تا هنگامی که بافت وسایل مختلف زندگی از گلیم در میان عشایر رواج داشته. حاصل کار تمام زنان عشایری، زیبا و دل‌انگیز بوده است.

علل افول گلیم بافی

اسکان عشایر که با دورافتادن از زندگی کوچ‌نشینی و تماس دائم با طبیعت همراه است می‌تواند مهمترین علت افول گلیم بافی محسوب شود. البته آن بخش از عشایر اسکان داده شده که هنوز خاطره زندگی کوچ‌نشینی را حفظ کرده بودند همچنان به بافت گلیم ادامه دادند. فقط وسائلی که به هنگام جابه‌جایی ایل در فاصله بیلاق و قشلاق و یا در شکار مورد استفاده داشت، کمتر تولید شد و به تدریج متروک گردید.

اما بافت گلیم به عنوان کفپوش و پرده و روانداز همچنان ادامه یافت. عناصری نیز که از محیط زندگی جدید برگرفته شده بود به نقوشی که بافندگان سینه به سینه حفظ کرده بودند افزوده گشت. یکی از بارزترین نمونه‌های آن گلیم‌های قدیمی ورامین با نقش عقرب است، که سابقاً به وسیله عشایر شاهسون اسکان یافته در این منطقه تولید می‌شده.

بافت وسایل گوناگون زندگی از گلیم هنگامی در میان بخش کوچ‌نشین عشایر متروک گردید که امکان تهیه کالایی که بتواند کم و بیش عملکرد مشابهی داشته باشد، از بازار فراهم شد.

در مجموع هر چه تولید کلان اشیاء صنعتی بیشتر به بازارهای کشور عرضه گردید از تولید صنایع دستی کاسته شد و کیفیت هنری و فنی ساخته‌های گروه اخیر کاهش یافت. تغییر عادات زندگی شهری نیز در افول صنعت گلیم بافی بی‌تاثیر نبود. سفره‌های پارچه‌ای و سپس شمشیر و عاقبت پلاستیکی جای سفره بافته شده از گلیم را در میان عشایر اسکان یافته گرفت. پتوهای پشمی و الیاف مصنوعی جای گلیم روانداز و انواع پارچه‌های پرده‌ای جای گلیم به عنوان پرده راه خود اختصاص داد. از هنگامی که اکثر خانه‌های شهری به

گلیم بافی هنرنه که زندگی

نقشه گلیم با استفاده از طرح قالی بلوچ

نقشه گلیم با استفاده از طرح قالی "نفر" فارس

از نقش متن و یا حاشیه گلیم است که بافنده به میل خود آن را در ابعاد مورد نظرش تنظیم می‌کند و از میان رنگ‌هایی که در اختیار دارد رنگ بندی مورد علاقه‌اش را برمی‌گزیند. تعدادی دستور گلیم‌های قشقایی در مرکز عشایری شیراز وجود دارد که بر اساس آن به نوآموزان تعلیم داده می‌شود. تعدادی دستور متن و حاشیه مربوط به گلیم مناطق مختلف نیز به صورت نقاشی شده در مرکز حفظ و اشاعه هنرهای سنتی وابسته به وزارت علوم در تهران وجود دارد که مانند اسرار اتمی از آن نگهداری می‌شود. نه در اختیار هنرآموزان قرار می‌گیرد و نه در اختیار طراحان مرکز. دلیل این ادعا، به اصطلاح "گلیم"هایی است که روی آن به هنرآموزان آموزش می‌دهند. نگاه کردن به این بافته‌ها کفاره دارد و توهینی است به سابقه درخشان صنعت و هنر گلیم بافی ایران. همچنین به اصطلاح "نقشه"هایی که در فروشگاه این مرکز برای فروش عرضه می‌شود بدون توجه به حداقل ضوابط هنری وقتی گلیم بافی تهیه شده و یکسره مردود است. هنگامی که با مسئولین اداری بخش‌های مربوط به گلیم بافی صحبت از اهمیت نقشه گلیم به میان می‌آید فیلسوفانه پاسخ می‌دهند که "گلیم بافی اساساً صنعتی ذهنی است و ارائه نقشه به بافنده میدان ابتکار او را محدود می‌کند." هنگامی که به اشکالات فنی نقشه‌های عرضه شده اشاره می‌شود با تبختر پاسخ می‌دهند "ما بهترین نقاشان قالی را در اختیار داریم و هرگاه لازم باشد از آنها می‌خواهیم تا جرخش حاشیه‌ها را تنظیم کنند و سایر اشکالات فنی را رفع نمایند! اما همین نقشه‌های معیوب را به ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ریال به "آموزش دیدگان" می‌فروشند و خم به ابرو نمی‌آورند. خریدار خود می‌داند با نقشه‌ای که قابل اجرا نیست و اگر با هزار و یک تمهید آن را بیافد روی دستش می‌ماند. همین اولیای محترم امور در مصاحبه‌ها و کمیسیون‌ها اظهار نظر می‌کنند که "چاپ و تکثیر نقشه قالی و گلیم اساساً کار غلطی است و باعث از میان رفتن سنت‌های منطقه‌ای می‌گردد".

همانطور که قبلاً ملاحظه شد، بسیاری از عشایر ایران مدت‌هاست شهرنشین شده و از سنت‌ها و زندگی عشایری دور افتاده‌اند. در حال حاضر یافتن یک نمونه قدیمی گلیم لری یا بختیاری در قالی‌فروشیهای سراسر تهران امر بسیار دشواری است. نمونه تازه بافتی نیز از کار این عشایر یافت نمی‌شود. حتی در میان عشایر قشقایی و شاهسون که بافت گلیم هنوز کم و بیش رواج دارد، بافندگان کهنسال هم نام بسیاری از نقوشی را که می‌بافتند نمی‌

حمام مجهز شد بافت گلیم‌های سوزنی کردستان (سنه) که برای انتقال وسائل حمام و البسه از خانه به گرمابه به کار گرفته می‌شد، یکسره متروک گردید. عاقبت انواع میل و صدلی، مصرف پشتی را به حداقل رساند و در نتیجه قطعاتی که از گلیم برای پشتی بافته می‌شد بازار خود را از دست داد.

به تدریج تولید گلیم فقط به عنوان فرش یا کفپوش ادامه یافت و از هنگامی که انواع فرشهای ماشینی به بازار عرضه شد گلیم تاب رقابت با آن را از دست داد و فرهنگ گلیم بافی در خطر نابودی قرار گرفت. البته تغییر شیوه زندگی همراه با پیشرفت و دستاوردهای جدید علمی که زندگی بشر را آسان‌تر می‌کنند، اجتناب‌ناپذیر است، و به هیچ روی نباید مایه تأسف باشد. تغییر شیوه زندگی امری طبیعی است و در همه حای دنیا اتفاق می‌افتد. اما به فعل در نیاوردن امکانات بالقوه کشور در رابطه با پیشرفت و دگرگونی عادات زندگی روزمره، خاص کشورهای عقب افتاده است، که در بخش مسائل اقتصادی بیشتر به آن می‌پردازیم.

چگونه می‌توان گلیم بافی را احیا کرد
از آنجا که گلیم در زندگی عشایری ضرورتی را که در گذشته داشته از دست داده و بسیاری از موارد استفاده از گلیم در این شیوه زندگی به تدریج متروک شده، تعداد بافندگان ماهر نیز به همین نسبت کاهش یافته است.

چنانچه صنعت گلیم بافی بخواهد به عنوان یکی از شاخه‌های صادرات غیر نفتی، در بازارهای بین‌المللی مطرح شود، نمی‌توان تنها به تولیدات عشایری اکتفا کرد، بلکه باید گلیم بافی را در تمام نقاط ایران اشاعه داد. به این منظور دانش سینه به سینه بافندگان ماهر عشایری کافی نیست و باید دست به اقداماتی زد که دختران و زنان جوان روستایی و شهری بتوانند در کوتاهترین مدت این صنعت هنری را بیاموزند و بافته‌هایشان نیز تا حد ممکن با بیشترین سرعت و بهترین کیفیت آماده عرضه به بازار گردد.

مزایای بافت گلیم بر اساس نقشه
به خلاف قالی‌های شهری یا روستایی حوزه شهرهای مهمی که مراکز عمده قالی بافی ایران هستند، قالی‌ها، گلیم‌ها و سایر بافته‌های عشایری همواره ذهنی باف بوده و نقوش و رنگ بندی آن به طور تجربی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده‌اند. البته برای بافت گلیم در میان برخی از عشایر "دستور" متداول بوده‌است. دستور قطعه بافته قابل تکراری

نقشه گلیم با استفاده از طرح‌های لری بختیاری

نقشه گلیم با استفاده از طرح قالی قفقاز

گردید، باید به آن به عنوان کالای تجاری نگرست که می‌تواند در رشد اقتصادی سهم باشد. گلیم در اوائل قرن حاضر به عنوان فرش، پرده، پشتی، بقچه، و غیره وسیعاً مورد استفاده داشت و قطعاتی که به بازارهای داخلی عرضه می‌شد از کیفیت فنی و هنری نسبتاً خوبی برخوردار بود. به تدریج هر چه بر میزان تولیدات صنعتی در بازار افزوده شد، به همان نسبت تولیدات صنایع دستی کاهش یافت و کیفیت فنی و هنری ساخته‌ها به شدت تنزل کرد. وضع گلیم نیز از همین قانون کلی مستثنی نبود.

از آنجا که احیای صنعت گلیم با فنی چندان دشوار و تولید آن به هیچ‌وجه به مواد اولیه وارداتی وابسته نیست، باید در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی حمایت از این صنعت دستی در اولویت قرار گیرد و در جهت ایجاد بازار داخلی و خارجی برای آن اقدامات لازم به عمل آید.

بازار داخلی گلیم

صرفنظر از اوضاع خاص جنگی به طور کلی بازار داخلی گلیم در گذشته نزدیک رونق چندانی نداشته است، هرچند که تصویب نامه‌های دولتی در آن نوساناتی ایجاد می‌کرد و باعث افت و خیزهای کوچکی می‌شد.

همان‌طور که دیدیم، هنگامی که گلیم با فنی در زندگی عشایری از پیوستگی لازم برخوردار بود، انواع وسائل مورد احتیاج در زندگی روزمره از گلیم بافته می‌شد. از آن‌گاه که ایران به بازار مصرف تولیدات صنعتی کشورهای پیشرفته تبدیل گردید مردم به تدریج به مصرف اشیاء خارجی رغبت بیشتری نشان دادند. تا جایی که نه تنها بسیاری از شاخه‌های صنایع دستی ایران به کلی از بین رفت، بلکه مصرف اشیاء خارجی را به مشابه ایرانی آن ترجیح دادند. البته رجحان مصرف اشیاء خارجی فقط به پیروی از مد روز نبود بلکه کیفیت اجناس خارجی به مراتب بهتر از مشابه ایرانی آن و قیمتش نیز اغلب ارزانتر بود.

بدینسان هر چه بیشتر در با تلاق عقب-افتادگی فرو رفتیم و عواقب آن را هنوز نیز تحمل می‌کنیم. اکنون که به خاطر وضع خاص اقتصادی، از کره و پنبیر و گوشت گرفته تا پوشاک و سایر وسائل زندگی روزمره در بازار آزاد به قیمت معادل دلار خرید و فروش می‌شود، فرصت مناسبی است تا مزایای خرید گلیم و اشیاء گوناگونی که گلیم در ساخت آن به کار رفته را به مردم آموزش داد. در این راه می‌توان از امکانات صدا و سیما استفاده کرد و برنامه‌های متنوعی تدارک دید.

دانند و به همه نقوش عمدتاً "بته" یا "گل" می‌گویند.

از طرفی، حتی در کشورهای که تولیدات ادبی و هنری زیر پوشش حمایتی قانون بین-المللی "کپی رایت" هستند، این آثار پس از گذشت پنجاه شصت سال از تاریخ مرگ مولف جزو میراث ملی محسوب می‌شوند و استفاده از آن برای عموم آزاد است. بنابراین چه اشکالی دارد نقوشی که طی قرن‌ها در میان عشایر ایران شکل گرفته‌اند به عنوان میراث فرهنگی تمامی مردم این سرزمین مورد استفاده قرار گیرند؟ چه اشکالی دارد که یک دختر روستائی مازندرانی و یا یک بانوی شهری سمنانی گلیم با فنی بیاموزد و بر اساس نقوشی که در اختیارش قرار می‌گیرد، گلیم‌های زیبا و بی‌نقصی به شیوه عشایر کرد، لر، بختیاری، قشقائی، شاهسون و غیره بیاورد؟ مگر نه این که این آثار می‌تواند به عنوان تولیدات صنایع امروز ایران به بازارهای جهانی عرضه گردد؟ مگر نه اینکه صنایع دستی امروز ایران در صورتی می‌توانند مقام مناسب خود را باز یابند که با شناخت و تکیه بر میراث غنی فرهنگی این مرز و بوم تهیه شده باشند؟

علاوه بر اهمیتی که گلیم با فنی بر اساس نقشه، در احیای نمونه‌های بازار گلیم مناطق مختلف ایران دارد، بافت صحیح را نیز به سرعت اشاعه می‌دهد. چنانچه در نمونه‌های گلیمی که حتی متعلق به گذشته است دقت شود، مشاهده می‌گردد که نقوش چهارگوشه حاشیه‌ها معمولاً با هم نمی‌خوانند و این امر به هیچ وجه به ابتکار و دلخواه بافنده نبوده بلکه او نتوانسته است بطور ذهنی گردش مناسب حاشیه‌ها را محاسبه کند. هم‌چنین در تکرار نقوش متن نا هماهنگی‌ها و غلط با فنی‌هایی به وجود می‌آمده که همگی آنها می‌توانند با استفاده از نقشه اصلاح شوند.

یکی دیگر از مزایای استفاده از نقشه تطبیق ابعاد گلیم با اندازه‌های مورد تقاضای بازار بین‌المللی است. گلیم‌های ذهنی با فنی دارای ابعاد کم و بیش متفاوتی هستند در حالی که با استفاده از نقشه می‌توان طرح‌های مناطق مختلف را در ابعاد یکسانی عرضه کرد. در سالهای گذشته رواج رنگ‌های تند و زنده جوهری به کیفیت گلیم ایران لطمه شدیدی وارد آورد. این نقیصه نیز با استفاده از نقشه به سهولت قابل حل است و می‌توان بار دیگر رنگ‌های غنی و سنتی مناطق مختلف را اشاعه داد.

مسائل اقتصادی

از هنگامی که گلیم علاوه بر تامین مصرف داخلی خانواده، بافنده، به بازار نیز عرضه

بازار بین‌المللی

در حال حاضر بخش عمده گلیم تولید شده در ایران به خارج از کشور منتقل می‌شود، بنابراین چنانچه بخواهیم در جهت احیای صنعت گلیم بافی ایران گام مثبتی برداریم باید یافتن بازار بین‌المللی برای آن را در اولویت قرار دهیم.

در سال‌های اخیر گلیم‌های ترکیه بازار بین‌المللی را قبضه کرده‌اند چون هم از کیفیت فنی و هنری برتری برخوردارند و هم به قیمت ارزانتری عرضه می‌شوند. ضمناً در جهت معرفی صنعت گلیم بافی ترکیه به جهانیان اقدامات وسیعی انجام گرفته و کتاب‌های بسیاری به زبان‌های مختلف در این زمینه به چاپ رسیده است. اما با دقت در نقش آمیزی و رنگ‌بندی گلیم‌های ترکیه و مقایسه آن با انواع گلیم‌های مناطق مختلف عشایری ایران، در مزیت بالقوه گلیم ایران نسبت به گلیم‌های ترکیه و سایر کشورها نمی‌توان تردید کرد. چنانچه بافت انواع طرح‌های عشایری بار دیگر اشاعه یابد، استفاده از نقشه گلیم بین بافندگان متداول شود، دقت لازم در رفع نواقص فنی به عمل آید و مواد اولیه به قیمت ارزانتری در اختیار بافندگان قرار گیرد، در آینده‌ای نه چندان دور گلیم ایران نه تنها قادر خواهد بود با گلیم ترکیه رقابت کند بلکه می‌تواند در بازار بین‌المللی مقام اول را به خود اختصاص دهد.

گلیم بافی اگر با گسترش بازار فروش داخلی و خارجی گلیم توأم باشد تنها می‌تواند برای هزاران زن روستایی و شهری در تمام نقاط کشور کار ایجاد کند بلکه باعث رونق صنایع وابسته چون پشم‌ریسی، رنگرزی گیاهی و سایر خدماتی خواهد شد که پس از پایان کار بافت انجام می‌گیرد.

منبع درآمد برای زنان روستایی و شهری

بافت گلیم از دیرباز عمده‌تولیدی به وسیله زنان انجام می‌شد. با توجه به اینکه آموختن این حرفه چندان دشوار نیست و براساس تجربیات انجام شده، می‌توان حداکثر طی ۴۵ ساعت کلیه ظرافت آنرا آموزش داد، در هر خانه روستایی و شهری امکان برپائی یک دار گلیم وجود دارد. زنان بدون اینکه مجبور باشند محیط خانه را ترک کنند، علاوه بر خانه‌داری و پرورش فرزندان می‌توانند منبع درآمد مستمری نیز داشته باشند که در بهبود وضع اقتصادی خانواده موثر خواهد بود. اشاعه گلیم بافی به خصوص در روستاهای دورافتاده و نقاط محروم کشور حائز کمال اهمیت است؛ چنانچه طی برنامه منظمی دار، مواد اولیه و نقشه در اختیار بافندگان روستایی

قرار گیرد، همچنین نظارت بر بافت و جمع‌آوری تولیدات در فواصل معینی انجام شود، صنعت گلیم بافی در سراسر روستاهای ایران شکوفا خواهد شد. حتی در تهران و سایر شهرهای بزرگ که فشار مخارج زندگی بسیاری از خانواده‌ها را مجبور می‌کند تا بخشی از سهمیه کوبین ارزاقشان را بفروشند، گلیم بافی بدون تردید مورد استقبال زنان قرار می‌گیرد و از این منبع درآمد اضافی روی برخواهد تافت.

اهمیت روانشناختی گلیم بافی

بافته‌های ماهر می‌تواند با روزی هشت ساعت کار، کم و بیش در مدت چهل روز یک قطعه گلیم زرع و نیم را با کیفیتی مطلوب ببافد. دستمزد جتین بافته‌ای در حال حاضر خود را "۴۵۰۰۰ ریال است. شاید بسیاری از زنان که مهارت‌های دیگری دارند این رقم را انگیزه‌ای کافی برای آموختن گلیم بافی ندانند. زنان بسیاری نیز هستند که اصولاً زندگی‌شان تأمین است و احتیاجی به کار کردن ندارند. اما واقعیتی است که حتی برای بهترین خانه‌داران لحظاتی وجود دارد که از کار یک‌نواخت خانه‌داری به ستوه می‌آیند و اگر مشغولیت دیگری برای خود تدارک نیینند، به تدریج کم حوصله و تندخو می‌شوند و با اطرافیان بنای ناسازگاری می‌گذارند. در جامعه ما زنان معدودی اوقات فراغت خود را به مطالعه می‌گذرانند. عده‌ای نیز با کار بافتن و دوختن خود را سرگرم می‌کنند، البته بافتن و دوختن لباس برای خود و اطرافیان فعالیت پسنندیده و مفید است. اما چه بسیاری از زنانی که وقت و چشم خود را صرف دوختن گویس‌هایی می‌کنند که نه تنها هیچ ارزش هنری ندارند، بلکه تصاویر خارجی آن‌ها نیز گواهی بر از خود بیگانگی است. از فعالیت‌های فوق که بگذریم، زنان بسیاری با خریدهای غیر ضروری و شرکت در میهمانی‌های زنانه، خود را سرگرم می‌کنند. گلیم بافی در برابر انواع زنان نامبرده در بالا درجه‌ای دنیای ناشناخته‌ای را می‌گشاید. درجه‌ای به بافی پراز گلیم‌های رنگارنگ که ریشه در فرهنگ سنتی ما دارد. بانویی که به دلخواه خود روزی چند ساعت را پشت دار گلیم بافی می‌گذراند، نه تنها با سرانگشتانش به اثری هنری شکل می‌دهد، بلکه با اعصابی آرام و روئی گشاده بازگشت عزیزانش از کار و مدرسه را به خانه خوشآمد می‌گوید و در پایان کار بافت نیز هدیه‌ای ارزشمند به آنان تقدیم می‌دارد.

کارگاه تجربی گلیم بافی

نگاهی به فعالیتهای مرکز بی بی باف

گلیم خویشاوند فرودست قالی

برای احیاء صنعت گلیم بافی ایران این خویشاوند فرو دست قالی تحقیقات گسترده‌ای درباره ویژگیهای هنری و فنی و سوابق تاریخی ضرورت دارد، نیز مطالعات بسیاری در باب نقشه‌ها و رج‌شمار و بافت و رفع نقائص و... همه اینها اما در واقع امور پرهزینه و دقیقی هستند که تنها مراکز دولتی و دانشگدهای هنری ممکن است بتوانند از عمده آن برآیند. مراکز دولتی چون سازمان صنایع دستی مرکز حفظ و اشاعه هنرهای سنتی و موزه فرش ساله‌است که در این زمینه‌ها می‌گوشند. در این میان اما یک مرکز کوچک بخش خصوصی با امکانات محدود هم پا به میدان گذاشته است (سال ۱۳۶۴) که در اینجا به گزارشی درباره آن می‌پردازیم.

به منظور مطالعه تطبیقی ویژگیهای عمده نقوش گلیم‌های مناطق مختلف عشایری در سال ۱۳۶۴ مرکز بی بی باف مجموعه‌ای از تصاویر گلیم‌های لری و بختیاری، قشقای، کردستان (سنه و بیجار)، باختران (هرسین)، شاهسون و ترکمن را بر اساس منابع مکتوب قابل دسترسی در ایران گردآورد و با تهیه عکس و یادداشت از گلیم‌های جالب توجه که در مجموعه‌های خصوصی داخل کشور یا نزد تجار قالی و گلیم وجود دارد در حد توانش به این مجموعه وسعت بخشید. اما هنوز مطمئننا تعداد بیشماری نمونه‌های قدیمی گلیم مناطق مختلف عشایری نزد علاقه‌مندان به این صنعت دستی ایران موجود است که مطالعه آن می‌تواند راهگشای احیای صنعت گلیم بافی کشور باشد.

تولید نقشه گلیم

فعالیت‌های این مرکز بر محور تولید نقشه گلیم استوار است و آزمایشگاه تجربی خود را نیز در همین رابطه سازمان داده است. طراحان این مرکز با استفاده از نمونه‌های برجسته گلیم ایران که در موزه‌ها یا مجموعه‌های خصوصی وجود دارد نقشه‌های متعددی از گلیم‌های نواحی مختلف ایران تهیه کرده‌اند.

هر یک از این نقشه‌ها در چند نمونه مختلف رنگ‌بندی می‌شود که نمونه اول از همان رنگهای قطعه مورد الهام پیروی می‌کند و نمونه‌های بعدی با استفاده از رنگ‌بندی متداول در منطقه‌ای که گلیم متعلق به آن است، ترکیبات جدیدی عرضه می‌کند. نوع دیگر نقشه‌های این مرکز ترکیبی بدیع از عناصر مورد استفاده در بافته‌های یک منطقه خاص است، یعنی نقوشی که در فرش‌ها، خورجین‌ها و سایر بافته‌های هر منطقه وجود دارد برای خلق اثر جدید به کار گرفته می‌شود بطوریکه یک بیننده آشنا به راحتی می‌تواند تشخیص دهد که نقشه گلیم متعلق به کدام منطقه است بدون آنکه هرگز مانند آنرا دیده باشد. از آنجا که نقوش گلیم اکثرا ساده شده نقوشی است که در قالی نیز مورد استفاده است، طراحان مرکز "بی بی باف" بسیاری از نقوش و ترکیبات قالی ایران را که دارای ریشه‌های عشایری است اما تاکنون در گلیم به کار برده نشده برای این شیوه بافت بازسازی کرده‌اند. فعالیت کارگاه تجربی مرکز "بی بی باف" عمدتا در دو زمینه است.

دست یابی به رج‌شمار مناسب

بخش عمده و مهم تحقیقات فنی به یافتن رج‌شمار مناسبی برای تهیه نقشه گلیم مربوط می‌شود. هدف از این تحقیق تحت اختیار درآوردن ابعاد گلیم و یکسان کردن ابعاد نقوش ترسیم شده با نقوش بافته شده است. مرکز "بی بی باف" پس از تجربیات طولانی و محاسبه قطر چله‌و خامه‌های مختلف در گلیم بافی جداگانه تهیه کرده که می‌توان ابعاد کلیه گلیم‌های بافته شده را در قسمت عرض بطور ۱۰۰٪ و کاملا علمی تحت اختیار گرفت. اما در قسمت طول به علت شیوه خاص بافت گلیم و وجود عواملی مانند قدرت دست بافنده در شانه‌زدن یا انتخاب خامه‌های نامناسب به طور دقیق قابل محاسبه نیست و در ضمن بافت باید با استفاده از سانتی‌متر به ابعاد مناسب دست یافت.

بدون تردید مسائل اقتصادی در رکود صنعت دستی گلیم بافی نقش قابل توجهی دارند، اما فقط در صورتی می‌توان مشکلات اقتصادی را از میان برداشت که تولیدات صنعت مورد نظر کیفیت فنی و هنری قابل قبولی برخوردار باشند. اطلاعات سینه به سینه که به شیوه قرون وسطایی منتقل می‌شوند برای احیای صنایع دستی ایران کارساز نیست. در جهت رفع این کمبود، مرکز "بی بی باف" اقداماتی برای تدوین اصول و قواعد گلیم بافی انجام داده است.

مطالب تدوین شده به تعدادی کارآموز،

تدریس گردیده، و نتایج چشم‌گیری به دست آمده است. یک کارآموز علاقه‌مند، بدون هیچ آشنائی قبلی، قادر است در مدتی حدود ۴۵ ساعت مراحل فنی چله‌کشی، نیره‌پیچی و انواع مختلف بافت را بیاموزد، نقشه‌خوانی را به طور کامل فراگیرد و با ویژگیهای عمده سبک‌شناسی گلیم مناطق مختلف ایران آشنا شود. چنین کارآموزی می‌تواند پس از پایان دوره آموزش، مستقلا گلیمی به شیوه هر یک از حوزه‌های عمده گلیم بافی ایران بیافد که نه تنها از بافته کسانی که پیش از سی سال سابقه گلیم بافی دارند قابل تشخیص نیست، بلکه به خاطر استفاده از نقشه، معایب ناگزیر بافت ذهنی را نیز ندارد. علت اصلی موفقیت این شیوه آموزش آن است که تمام اشکالاتی که ممکن است ضمن بافت پیش بیاید قبلا در کارگاه تجربی آموخته شده. دست‌بندی گردیده و طریقه رفع نقائص پیش از وقوع، تدریس می‌شود.

تجربه شیوه‌های مختلف بافت

در شیوه ساده و پایه‌ای گلیم بافی خطوط افقی به طور مداوم بافته می‌شوند. اما خطوط عمودی دندانه‌دار یا پله‌پله هستند. به طوری که اگر گلیمی را که به این شیوه بافته شده در برابر نور بگیریم شکافهای کوچکی به طول حداکثر یک سانتیمتر در سراسر جهت طولی آن مشاهده می‌شود. در دوران شوفاختی صنعت گلیم بافی، بافندگان مناطق مختلف ایران شیوه‌های دیگری را چون بافت خطوط منحنی و غیره ابداع کردند که امکان نقش برداری را بسیار گسترده کرد. اکثر این شیوه‌های بافت در حال حاضر متروک شده‌اند. به ندرت می‌توان بافنده کهنسالی را یافت که با یکی دو شیوه بافت غیرمتداول آشنا باشد. در کتابهای خارجی معدودی که راجع به بافته‌های ایران وجود دارد به برخی از این شیوه‌های بافت اشاره‌ای شده است. کارگاه تجربی "بی بی باف" با مطالعه نمونه‌های قدیمی این شیوه‌ها و با آزمون عملی اطلاعات پراکنده، اصول و قواعد بافت بسیاری از شیوه‌های متروک را مدون کرده است و به کوشش خود در این زمینه ادامه می‌دهد.

گلیم‌های تازه بافتی که به بازار عرضه می‌شوند عموما دارای نقائص فنی متعددی هستند که عمده‌ترین آنها عبارت است از سره داشتن قطعات، شکم دادن قسمت میانی کناره‌های عمودی، چین خوردگی سطح گلیم، و... که قاعدتا باید از راهبهای گوناگون رفع این نقائص فنی آموخته شود. در مرکز یاد شده تاکنون موفق به حذف بسیاری از این نقائص شده‌اند.